

PŘÍRODA, ČLOVĚK A NEJKRÁSNEJŠÍ ÚDOLÍ

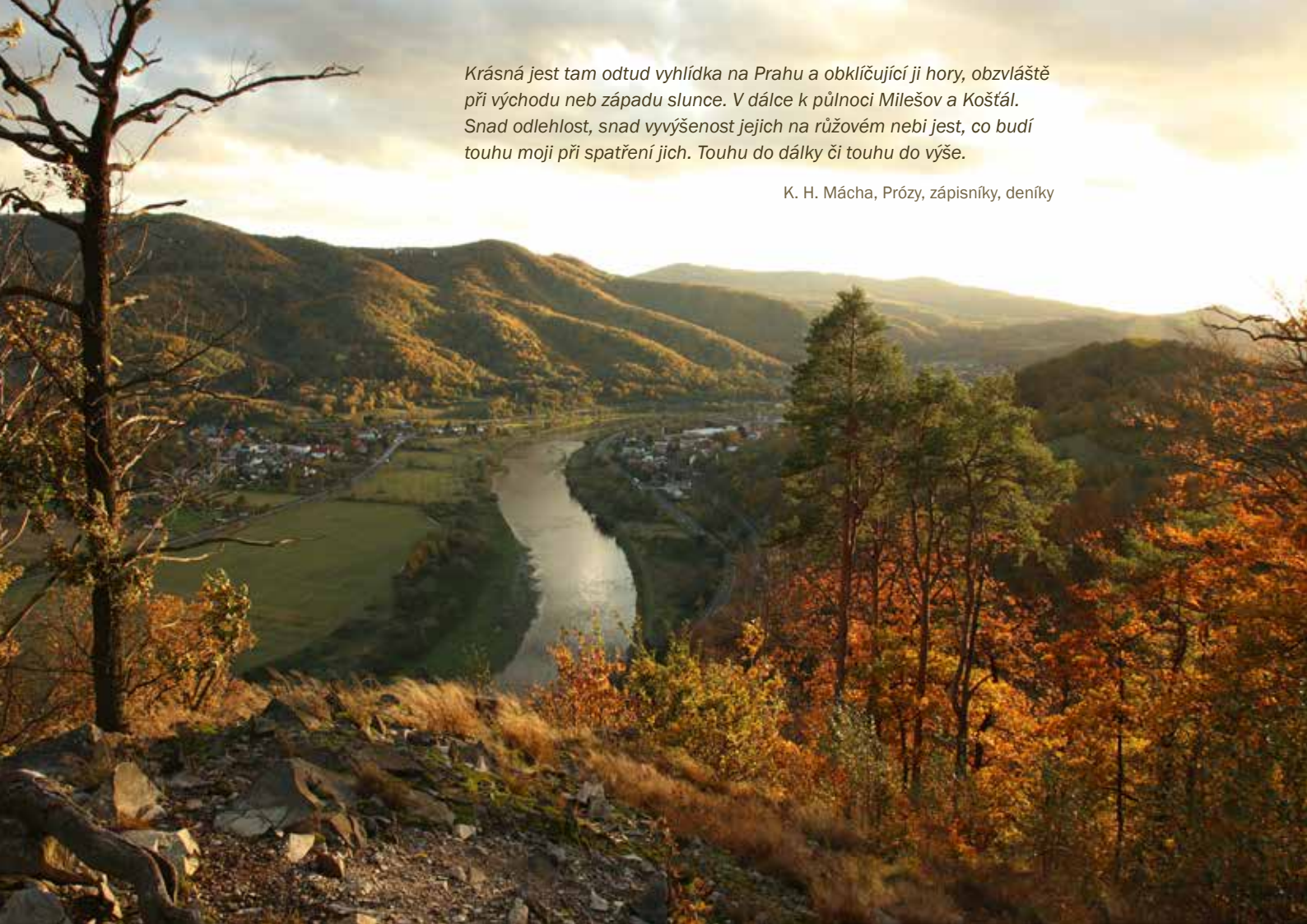

AGENTURA OCHRANY
PŘÍRODY A KRAJINY
ČESKÉ REPUBLIKY

LIFE
ČESKÉ
STŘEDOHŘÍ

ČESKÉ STŘEDOHŘÍ

Krásná jest tam odtud vyhlídka na Prahu a obklíčující ji hory, obzvláště při východu neb západu slunce. V dálce k půlnoci Milešov a Košťál. Snad odlehlost, snad vyvýšenost jejich na růžovém nebi jest, co budí touhu moji při spatření jich. Touhu do dálky či touhu do výše.

K. H. Mácha, Prózy, zápisníky, deníky

OBSAH

Údolí, které si zaslouží ochranu	I
I. Porta Bohemica – Brána Čech	2
II. Člověk v údolí Labe	6
III. Příroda na území Brány Čech	13
IV. Příběh skal a kamenů	25
V. Co ohrožuje údolí Labe	29
VI. Jak pečujeme o evropsky významnou lokalitu Porta Bohemica	33
Krajina kontrastů	39

ÚDOLÍ, KTERÉ SI ZASLOUŽÍ OCHRANU

České středohoří má uhrančivou moc. Úchvatná krajina, strmé hory i lesnaté svahy údolí řeky Labe si vás rychle podmaní a jejich obraz se vám natrvalo vryje do paměti. Bez ohledu na roční období. České středohoří, včetně ikonické Brány Čech a celého kaňonovitého údolí Labe, potřebuje naši ochranu a péči. Čím je příroda labského údolí tak výjimečná, jaké krásy skrývá, jak bohatou má historii a co ji dnes ohrožuje, vám pomůže objevit tato brožura.

Údolí Porta Bohemica patří do evropské soustavy chráněných území Natura 2000. Jejím hlavním cílem je zachování rozmanitosti přírody a ochrana nejvýznamnějších a nejohroženějších druhů volně žijících živočichů, planě rostoucích rostlin a přírodních stanovišť na území Evropské unie. V tomto směru pak často mluvíme o naturových druzích nebo o naturovém území či stanovišti.

Soustavu Natura 2000 tvoří dva typy chráněných území. Ptačí oblasti, jak samotný název napovídá, zajišťují ochranu ptactva. Evropsky významné lokality (EVL) chrání další živočichy, rostliny a přírodní stanoviště jedinečné z celoevropského pohledu. O tom, jaká tuzemská území se objeví na seznamu evropsky významných lokalit nebo ptačích oblastí, rozhoduje vláda České republiky. Přípravy, které vyhlášení předcházejí, má na starosti Ministerstvo životního prostředí a Agentura ochrany přírody a krajiny ČR.

Tato chráněná území ale nejsou zakonzervované oblasti, kam by nikdo nesměl vstoupit. Naopak lidská činnost, jako je šetrné zemědělské či lesnické hospodaření, vnáší do krajiny pestrost. Cílem dnešní ochrany přírody je pomocí různých zásahů – managementů, zachovat stav těchto míst příznivý nebo ho ještě vylepšit. A protože i práce pro přírodu stojí peníze, je možné tuto péči financovat díky podpoře státu nebo Evropské unie. Kromě samotné ochrany přírody a krajiny tak soustava Natura 2000 vytváří další příležitosti pro místní komunitu a hospodáře.

VÍTE, ŽE...

... v České republice je více než 1000 evropsky významných lokalit? Rozlohou zaujímají asi 10 % naší země. Kromě mnoha míst v Českém středohoří mezi ně patří třeba Krkonoše nebo i pražská obora Hvězda. Evropsky významnou lokalitou tedy může být celé pohoří nebo jen maličký kout přírody.

Zjistěte více o projektu ochrany vybraných lokalit Natura 2000 v Českém středohoří

I. PORTA BOHEMICA – BRÁNA ČECH

Brána Čech, latinsky Porta Bohemica, je romantické údolí řeky Labe mezi Libochovany a Velkými Žernoseky, sevřené z obou stran skalami vrchů Hrádek, Kalvárie a Dobrý. Dlouhé je pouhé dva kilometry. Přesto své jméno propůjčilo celému údolí řeky Labe od Litoměřic až po Děčín. Dnes Brána Čech i celé údolí Labe patří mezi nejkrásnější místa Českého středohoří.

Samotná evropsky významná lokalita Porta Bohemica se rozkládá od Třeboutic na Litoměřicku po Prostřední Žleb v Děčíně. Okraje oblasti jsou od sebe vzdálené přibližně 60 říčních kilometrů a mezi nimi se rozkládá území o velikosti 6 113 hektarů, tedy rozlohou o málo větší, než jsou třeba České Budějovice. Řeka Labe si zde částečně zachovala přirozený charakter. Svahy hlubokého údolí, údolní niva, řeka samotná i její břehy jsou domovem celé řady vzácných a ohrožených druhů rostlin a živočichů. Přežily zde navzdory intenzivnímu hospodaření uplynulých desetiletí i silnému znečištění říční vody. Evropsky významnou lokalitou se Porta Bohemica stala v roce 2016.

Celé rozsáhlé území má pestré geologii, specifický reliéf a značně proměnlivé klima. Lidská činnost kvůli obtížné přístupnosti tato místa ovlivnila jen z části. To je důvodem, proč se zde zachovala tak vysoká rozmanitost druhů a různé typy přírodních stanovišť. Péče o ně je dlouhodobě jedním z poslání Agentury ochrany přírody a krajiny ČR a také projektu LIFE České středohoří. Snahou je zachovat tuto krajinu ve své podobě pro lidi, kteří zde žijí, budou žít, nebo údolí Labe jen nakrátko navštíví.

Malá i velká území hodná naší péče

V údolí Labe leží i další chráněná území. Jsou sice menší než evropsky významná lokalita Porta Bohemica, ale za pozornost nebo i návštěvu stojí. Jsou to přírodní památky a přírodní rezervace Kalvárie, Sluneční stráň, Vrkoč s Vaňovskými vodopády, Divoká rokle, Kozí vrch, Loupežnická jeskyně, Magnetovec – Skalní hřib, Stříbrný roh, Nebočadský luh a Vrabinec. V těsné blízkosti je i evropsky významná lokalita Bohyňská lada, Chmelník, Lotarův vrch. Na EVL Porta Bohemica pak navazuje EVL Labské údolí s čarovnými pískovcovými skalami.

Na svazích labského údolí, ale i mimo ně, se nacházejí také další místa, která potřebují chránit. Často jsou velmi malá. V kulturní krajině vytvářejí ostrůvky plné rozmanitosti. Fungují jako takové „nášlapné kameny“ a také se jim tak říká. Uprostřed velkých lánů polí jsou útočištěm pro unikátní druhy zvířat a rostlin, které se díky nim mohou přesouvat a osidlovat nová území. V blízkosti evropsky významné lokality leží například nášlapné kameny Bílé stráně pod Radobylem, stráně v Dolních Zálezlech, Kostelní vrch, Sady pod Lovošem a mnoho dalších.

Vrabinec	Vrkoč
Nebočadský luh	Bohyňská lada
Loupežnická jeskyně	Zamrzlý Vaňovský vodopád

Pozůstatky valů hradiště Hrádek

Říční strážci

První osadníci přicházeli do úrodné oblasti Brány Čech kolem roku 1500 před naším letopočtem. Zakládali zde mocná hradiště. Obživu jim přinášela sama řeka. Obchodní cesty totiž vedly od pradávna po řekách a jednotlivé úseky bylo proto potřeba za poplatek střežit. Nejznámější hradiště se rozkládalo nedaleko dnešních Libochovan – na kopci Hrádek a Tříkřížovém vrchu.

VÍTE, ŽE...

...navzdory jménu Brána Čech je dnešní zemská hranice s Německem po říčním toku vzdálená téměř 60 kilometrů? Hranice se totiž nachází až v obci Hřensko.

Zjistěte více o nášlapných kamenech

Objevujte přírodní krásy dalších evropsky významných lokalit v okolí

Bílé stráně u Litoměřic – motýlí svah (národní přírodní památka)

Bílé stráně získaly svou charakteristickou barvu a název kvůli světlým vápencům a opukám, které prosvítají zpod řídké vegetace. Na teplé stráni rostou různé vzácné druhy rostlin, třeba i orchideje. Bohaté porosty rostlin lákají mnoho teplomilných druhů motýlů. Významný je například modrásek kozincový nebo okenáč plaménkový.

Radobýl – čedič a víno (přírodní památka)

Tento vrch s rozsáhlou skalní stepí a zrušeným čedičovým lomem s mohutnou skalní stěnou vytvarovanou do podoby varhan obývá až překvapivé množství unikátních druhů rostlin a hmyzu. Žije tu třeba český poddruh saranče skalní – jeden z cílových druhů projektu LIFE České středohoří. Okolí celého kopce je už od středověku proslulé svými vinicemi. Jde o jedno z nejsevernějších míst, kde se u nás vinná réva pěstuje.

Lovoš – vyhlídková hora (národní přírodní rezervace)

Vrchol tyčící se nad Lovosicemi láká turisty především svým překrásným panoramatickým výhledem. Jihozápadní svah kopce pokrývá rozsáhlá skalní step, kde rostou například jeřáb český nebo bělozářka liliovitá. Lovoš má dva vrcholy, které tvoří rozdílné horniny.

II. ČLOVĚK V ÚDOLÍ LABE

Řeka Labe lákala člověka od pradávna. Poskytovala mu obživu, ochranu a fungovala jako obchodní cesta. Nelze se proto divit, že v její těsné blízkosti vyrostlo velké množství sídel, obcí a měst. Okolní krajina se během staletí vepsala do jejich bohaté kulturní historie. Byla by proto škoda je při návštěvě tohoto jedinečného kraje opomenout.

Děčín

Děčín je městem stojícím na pomezí tří chráněných území – chráněné krajinné oblasti České středohoří a Labské pískovce a národního parku České Švýcarsko. Do Labe se zde vlévá řeka Ploučnice. Přes ni vede Staroměstský most, který pochází už z 16. století. Zdobí ho cenné barokní sochy od Michala Jana Josefa Brokoffa. Historicky město zbohatlo zejména díky říčnímu obchodu a dodnes slouží jako dopravní uzel. Dokládá to i síť železničních cest, která zde byla budována od 19. století. Z té doby si město zachovalo secesního ducha, který zde dýchá především z fasád domů a honosných vil. Za návštěvu tu stojí zejména zámek přestavěný do barokního a klasicistního slohu nebo zoologická zahrada.

Nenechte si ujít:

- Oblastní muzeum v Děčíně
- Děčínský zámek s překrásnou Růžovou zahradou
- Výletní zámček s vyhlídkovou věží Pastýřská stěna
- ZOO v prostředí lesoparku na Pastýřské stěně
- Mariánskou louku s památnými stromy

Staroměstský most

Děčínský Sněžník

Zámek Děčín

Velké Březno a Valtířov

Velké Březno vešlo poprvé v širší známost v 19. století, kdy obec i přilehlá panství přijal za svůj domov nejvyšší purkrabí Karel Chotek. Ten se mimo jiné zasloužil o moderní rozvoj města Prahy. Díky němu také ve zdejší obci začala stavba jednoho z nejmladších zámků v Česku a přilehlého parku s řadou vzácných stromů a keřů. Druhou dominantu obce tvoří pivovar Březňák. První zmínka o něm pochází už z roku 1606. Je slavný nejen chutí svého piva, ale i etiketou, na které je vyobrazen velkobřezenský přednosta stanice Victor Cibich (Zippich). Pravděpodobně jde o nejčastěji kopírovanou etiketu na světě.

Přilehlá obec Valtířov leží na strategickém místě v meandru Labe. Není proto divu, že se stala lidským sídlem už v dobách pradávnych. První osadu zde totiž založili už Keltové. Později ve středověku byl zdejší dvorec pověřen výběrem cla za zboží dopravované po řece. Působivou památkou Valtířova je kostel sv. Václava, který malebnost údolí řeky i s okolními kopci jen podtrhuje.

Nenechte si ujít:

- Zámek Velké Březno a přilehlý zámecký park
- Kostel sv. Václava ve Valtířově, který je unikátním dokladem přechodu mezi gotikou a renesancí
- Novogotickou rodinnou hrobku Chotků na hřbitově ve Valtířově
- Muzeum československého opevnění ve Valtířově se stálou expozicí

Zámek Velké Březno

Kostel sv. Václava ve Valtířově

Ústí nad Labem

Původně malá osada na soutoku Labe a Bíliny se postupně rozrostla v deváté největší město České republiky. Ústí nad Labem proslulo zejména svými průmyslovými závody, které se zde stavěly od 19. století a byly zaměřené na chemickou, hutní a textilní výrobu. Po druhé světové válce se přidal také těžký průmysl a strojírenství.

Mezi nejvýznamnější dominanty města patří Mariánský most, který byl postaven v roce 1998. Díky neotřelému vzhledu a konstrukci se stal novým symbolem celého Ústí. Nedaleko centra stojí monumentální hrad Střekov, který od středověku strážil labskou vodní cestu. Každý, kdo kolem cestoval, měl být ohromen silou a mocí Českého království. Kromě toho ještě zaplatil mýto.

Malé obce v Labském údolí

Mezi Děčínem a Litoměřicemi vyrostla v průběhu staletí řada menších obcí, jejichž obyvatelé mluvili většinou německy. Obživu jim dávala hlavně úrodná půda v okolí Labe, pastviny a sady na blízkých stráních. Řeka překypovala rybami a umožňovala snadnou dopravu přebytků na trhy ve městech. Místní páni měli z obcí značný zisk, proto na jejich ochranu vystavěli na několika zdejších kopcích strážné hrady. Jejich pozůstatky jsou dnes lákadlem mnoha výletníků. Kolem většiny obcí je i dnes půda stále obdělávaná a obce samotné si zachovaly malebný venkovský ráz. Je to i díky mnoha starým původním stavením, často hrázděným. Dnes jsou obce labského kaňonu propojeny železnicí, sítí silnic a turistických stezek.

Nenechte si ujít:

- Mariánský most podle návrhu architekta Romana Kouckého
- Městské muzeum, Galerie Emila Fily, Kulturní centrum Hraničář
- Hrad Střekov
- Výletní zámek Větruše na kopci nad městem, přístupný lanovou dráhou
- Kostel Nanebevzetí Panny Marie s druhou nejšikmější věží v Evropě

Hrad Střekov

Mariánský most

Kostel na Nebevzetí Panny Marie

Kostel se zvonící v Církvicích

Dubický kostelík

Lidový dům č.p. 25 v Nebočadech

Cyklostezka Eurovelo

Nenechte si ujít:

- Romantický kostelík sv. Barbory v Dubíčkách na stráni nad údolím
- Barokní kostel Nanebevzetí Panny Marie v Církvicích s jedinečnou hrázděnou zvonící
- Hladový kámen v říčním toku u Těchlovic viditelný za sucha
- Zámek ve Velkých Žernosekách se známým vinařstvím
- Labskou stezku, která je součástí cyklotrasy Eurovelo 7, spojující jih a sever Evropy

Litoměřice a Terezín

Litoměřice stojí na soutoku Labe a Ohře. Už při prvním pohledu je zřejmé, že město má za sebou bohatou historii. Věže místních kostelů dokládají, že město bylo od vzniku Českého království důležitým církevním centrem. Život se však točil také kolem vína a piva. Nejen pro jeho uskladnění vytesali tehdejší obyvatelé systém sklepů a chodeb. Význam Litoměřic v minulosti připomínají také pozůstatky městských hradeb. Na řadě míst navíc můžete cítit odkaz slavného českého básníka Karla Hynka Máchy, který v Litoměřicích strávil poslední dny svého života.

Nedaleko Litoměřic leží na řece Ohři město Terezín s majestátní bastionovou pevností, určenou původně na ochranu české země proti Prusům. Město pojmenoval císař Josef II. na počest své matky Marie Terezie. Pevnost svému účelu nakonec nikdy nesloužila. Pruská vojska ji raději obešla, než aby se Terezín pokoušela dobýt. Novodobá historie Terezína byla poznamenána tragickým vývojem během 2. světové války. Pevnost sloužila jako věznice a koncentrační tábor. Navždy tak bude připomínat utrpení lidí, kteří zde byli vězněni a zavražděni.

Litoměřice Terezín

Nenechte si ujít:

- Barokní katedrálu svatého Štěpána na Dómském vršku v Litoměřicích
- Katakomy a historické podzemí města Litoměřice
- Gotický Litoměřický hrad s expozicí zaměřenou na české vinařství
- Oblastní muzeum v Litoměřicích se stálou expozicí věnovanou Karlu Hynku Máchovi
- Severočeskou galerii výtvarného umění v Litoměřicích
- Památník Terezín s rozsáhlou expozicí věnovanou obětem holocaustu
- Malou pevnost v Terezíně s národním hřbitovem
- Muzeum ghetta v Terezíně v bývalé škole

Hladové kameny

Jako hladové kameny byly v minulosti označovány balvany nebo skalní útvary v říčních tocích, které se objevovaly během sucha vždy, když hladina vody poklesla. Přívalstek hladové si vysloužily proto, že dlouhotrvající sucha většinou znamenala špatnou úrodu, a tedy hrozbu hladomoru. Na českém dolním Labi se jich nachází okolo patnácti. Ten asi nejslavnější najdete v Děčíně. Další leží například u obce Těchlovice.

PŘÍRODA NA ÚZEMÍ BRÁNY ČECH

Území evropsky významné lokality Porta Bohemica vyniká mimořádnou druhovou pestrostí i geologickým uspořádáním. Je jedinečná vysokým počtem vzácných druhů rostlin, živočichů, přírodních stanovišť a prvků neživé přírody, která je mimořádná i v evropském měřítku.

K nejvýznamnějším přírodním stanovištím patří skály a sutě, suché stepní trávníky, teplomilné doubravy, dubohabřiny, bučiny, tok řeky a její štěrkové a bahnité náplavy.

VÍTE, CO JE TO ENDEMIKÝ DRUH?

To je takový druh, který se vyskytuje jen na jediném konkrétním místě a nikde jinde. Když mluvíme o endemickém druhu, musíme vždy doplnit, o jaké místo jde. Říká se tedy například: endemit Českého středohoří, český endemit nebo třeba evropský endemit.

V JAKÉ GEOLOGICKÉ PERIODĚ NYNÍ ŽIJEME?

Době, ve které dnes žijeme, říkáme čtvrtohory nebo také kvartér. Čtvrtohory trvají přibližně 2,6 milionů let. Protože je to pořádně dlouhá doba, dělíme ji na další kratší období. To, ve kterém žije člověk, se nazývá holocén. V posledních letech se ale můžete setkat také s označením antropocén.

Skály, sutě a suťové lesy

V celém Českém středohoří se zvětráváním během miliónů let odkryly mohutné skalní masivy. V údolí Labe erozi způsoboval jak samotný tok řeky, tak i časté změny klimatu ve čtvrtohorách. Jak se skály drolily, vznikala rozlehlá suťová pole. Dnes je najdete na většině zdejších svahů. Podmínky, které zde panují, jsou zvláštní směsí extrémů – na jedné straně tu jsou sluncem rozpálené suché skály, na straně druhé sutě, kterými proudí studený vzduch. Díky tomu často najdete na jedné lokalitě teplomilné i chladnomilné druhy. Přestože jsou sutě v neustálém pomalém pohybu, daří se na nich lipám velkolistým, starým i několik století. Ty často spolu s dalšími dřevinami vytvářejí suťové lesy, kde jsou stromy díky pohybům podloží různě pokroucené. Taková přírodní stanoviště najdete například v Průčelské rokli. Milovníky skal zase nadchnou skalní útvary Vrkoč a Vrabinec. Ve štěrbinách tu rostou třeba tařice skalní, kosatec bezlistý, nebo endemický jeřáb český. Skaliska, ale i další místa v údolí Labe, poskytují vhodné podmínky pro hnízdění kriticky ohrožených sokolů stěhovavých. Ochránci přírody z Agentury ochrany přírody a krajiny ČR každoročně vybraná území dočasně uzavírají, aby se na vyrušení citlivým sokolům zajistil pro hnízdění klid.

Suťová pole, skaliska
a suťové lesy
v Průčelské rokli

Sokol stěhovavý

Kosatec bezlistý

Jeřáb český

Suché skalní trávníky

Jižně orientované terásky výhřevných skal, to je typické místo, kde byste v oblasti evropsky významné lokality Porta Bohemica našli suché skalní trávníky. Největší plochy jsou na Kalvárii, Sluneční stráni nebo na Kozím vrchu. I tato místa jsou domovem celé řady ohrožených druhů rostlin a živočichů. V brzkém jaru tu vykvétají trsy fialových květů koniklece lučního českého, později trávníky rozzáří bělozářka liliovitá a ve větru se začne třepotat kavyl Ivanův. Až tuto typickou stepní trávu uvidíte, určitě vás napadne, proč se jí říká Ivanovy vlasy. Častým motýlím obyvatelem tu je exoticky vybarvený přástevník kostivalový.

Bělozářka liliovitá

Kavyl Ivanův

Koniklec luční

Stepní stráň u Církvic

Přástevník kostivalový

Teplomilné doubravy

Listnaté lesy jsou na území Českého středohoří velmi rozšířené. Jaké druhy stromů nebo jiných dřevin v nich rostou, závisí hlavně na klimatických podmínkách konkrétních míst. Teplomilné doubravy jsou světlé lesy, ve kterých je dominantním stromem dub. Ty nejraději rostou na prosluněných jižních svazích. Zdejší duby jsou ale nízké a často všelijak pokroucené. Je to kvůli větru a suchu, kterému musí odolávat. I když duby rostou roztroušeně na všech stráních v údolí Labe, nejkrásnější doubravy můžete vidět na svazích vrchů Hrádek a Dobrý přímo v Bráně Čech. Vedle běžných dubů zde roste i dub pýřitý, kterému se říká šípák. Najdete tu také různé teplomilné byliny. Například smolničku obecnou a kakost krvavý. Teplé doubravy obývá i největší evropský brouk roháč obecný.

Teplomilná doubrava		Kakost krvavý	Roháč obecný (samice)
Smolnička obecná	Dub pýřitý (šípák)		

Dubohabřiny

Dubohabřiny jsou smíšené lesy. Název napovídá, že v nich převažují habry a duby. Rostou ale ještě vedle dalších listnáčů, jako jsou lípy, břízy nebo javory babyky. Jde o jednu z nejčastějších forem lesa v Českém středohoří a najít je můžete třeba nad hradem Střekov nedaleko Ústí nad Labem nebo na Zámeckém vrchu nad Olešnicí. V podrostu dubohabřin se daří hlavně jarním rostlinám, jako je jaterník podléška, plicník lékařský, sasanka hajní nebo konvalinka vonná. Tento kvetoucí koberec plný barev se označuje jako jarní aspekt.

Dubohabřina		
Jaterník podléška	Plicník lékařský	Sasanka hajní

Bučiny

Bukové lesy jsou hojně rozšířené po celé střední Evropě a jsou považované za jeden z původních typů lesa. Bučiny v údolí Labe byly většinou vysázeny člověkem, který v nich dodnes hospodaří. Na nepřístupných prudkých svazích se však ještě dají najít místa, kde rostou staré a impozantní buky. Ve stínu buků se daří jen málo druhům rostlin. Půdu často překrývá vrstva spadaného listí, která brání jejich růstu. Působivé bučiny se vyskytují na návrší Fráží nad Velkým Březnem nebo na masivu Bukové hory, zejména v okolí Stříbrného rohu. Kde je porost buků rozvolněnější, tam můžete vidět lilie zlatohlavou, mařinku vonnou nebo kyčelnici cibulkonosnou. Okolí Bukové hory poskytuje vhodné podmínky pro hnízdění čápa černého.

Bučina		Čáp černý	Kyčelnice cibulkonosná
Lilie zlatohlavá	Mařinka vonná		

Řeka a její náplavy

Náplavy vznikají přirozeně při březích řek ze štěrku, písku a bahna. Ty se neustále mění, jak stoupá a klesá hladina vody v jednotlivých ročních obdobích, i jak se kupí a zase odplavuje materiál ze dna řeky. Pravidelné zaplavování a obnažování břehů téměř vymizelo na všech tocích, které jsou regulovány jezy a přehradami. Úsek Labe pod zdymadly na Střekově je na našem území jednou z posledních ukázek velké řeky, kde k takovému procesu stále dochází. Jak z přírody mizí tato stanoviště, mizí i druhy, které jsou na ně vázané. Je to třeba kriticky ohrožený drobnokvět pobřežní. Zajímavý je také šmel okoličnatý. Při březích můžete zahlédnout řadu vodních ptáků, jako například pestře vybarveného ledňáčka říčního. Na pravidelně zaplavované říční břehy je vázána značná bohatost hmyzí říše. Za zmínku stojí třeba výskyt střevlíka *Bembidion decorum* nebo kovařika *Negastrius pulchellus*.

Štěrkové náplavy u Valtířova

Šmel okoličnatý

Ledňáček říční

Drobnokvět pobřežní

My všichni zákonem chránění

V údolí Labe žije překvapující množství druhů chráněných českou i evropskou legislativou. Mezi nejvýznamnější z nich patří bobr evropský, losos obecný, přástevník kostivalový nebo roháč obecný. Pokud se chcete seznámit s dalšími z nich, můžete navštívit webové stránky projektu LIFE České středohoří.

Co na území EVL Porta Bohemica chráníme

Les a jeho okraje

Jestěrka obecná

Roháč obecný

Jestěrka zelená

Na svazích a skalních stepích

Užovka hladká

Přástevník kostivalový

Slepýš křehký

Kolem potoků a řek

Potěr lososa obecného

Vydra říční

Mlok skvrnitý

Bobr evropský

Bobr evropský je náš největší hlodavec. Do údolí Labe začal opět pronikat z Německa v 90. letech 20. století. Dnes lze stopy po pobytu bobrů pozorovat běžně na úseku řeky mezi Ústím nad Labem a Děčínem. Také na Ploučnici a Bílině. Jde především o ohlodaň stromy a bahnitě skluzavky do řeky. Bobři si na Labi nebudují hráze a hrady z větví a kmenů. Přebývají ve vyhrabaných norách. Placatý ocas slouží bobrům zejména k plavání a regulaci teploty. Využívají jej také jako oporu při hlodání kmenů. A dokonce s ním umí plácnout o hladinu a tím varovat ostatní bobry před nebezpečím.

Losos obecný

Tato dravá ryba tráví většinu života v mořích. V dospělosti se však i několikrát vydává na pouť do rodné řeky, kde se vytírá. Poté část dospělců hyne. Správnou cestu najde díky specifickému složení vody, kterému se říká vůně. Dokáže překonat silný protiproud i mohutné peřeje, dokonce i změnu slané vody na sladkou. Mladí lososi, takzvané strdlice, se vydávají k moři mezi prvním a druhým rokem života. V Labi je losos vzácný. V minulém století byl totiž nadměrně loven. Neprospělo mu ani přehrazování a znečištění řeky. S návratem lososa do českých řek pomáhá vypouštění malých rybiček odchovaných v líhních.

VÍTE, ŽE...

České středohoří je domovem pro více než 200 chráněných druhů živočichů a více než 470 druhů rostlin? Evropsky významná lokalita Porta Bohemica také patří k nejdůležitějším migračním cestám pro ptáky a netopýry na území České republiky.

Přečtěte si více o ohrožených druzích na území EVL Porta Bohemica

Poznáte nepůvodní druh stromu, který v Českém středohoří způsobuje problémy?

akát

dub

borovice

jasan

habr

buk

smrk

lípa

jilm

Akáty byly v Českém středohoří sázeny jako odolná dřevina na místech, které se nehodily k zemědělské činnosti. Dnes zarůstají řadu významných lokalit. Jedním z cílů projektu LIFE České středohoří je podpora takových způsobů lesního hospodaření, které pomohou vrátit lesu jeho přirozenost – tedy druhovou a věkovou pestrost.

Problémy činí i další nepůvodní a rychle postupující druhy rostlin, jako jsou křídlatky a netýkavky. Ty působí obtíže jak podél Labe, tak i kolem jeho přítoků. Na rybí obsádku v řece zase negativně působí nepůvodní ryba hlaváč černoústý.

IV. PŘÍBĚH SKAL A KAMENŮ

Údolí řeky Labe, stejně jako celé České středohoří, bylo nejvíce formováno v období třetihorní sopečné činnosti a čtvrtohorní eroze vyvolané častými změnami klimatu. Jedinečně dlouhý a hluboký kaňon řeky Labe odkrývá mimořádně složitou geologickou stavbu této části Českého středohoří.

Proud řeky zde za miliony let odhalil vrstvy hornin ze všech geologických období, během kterých se zformoval Český masiv – jedna ze dvou základních geologických jednotek na území Česka. Druhá je označována jako Západní Karpaty.

Území evropsky významné lokality Porta Bohemica se rozkládá na geologickém podcelku Verneřické středohoří. To charakterizuje zvlněná pahorkatina s náhorními plošinami. Většina kopců zde má podobu táhlých hřbetů. Celá oblast je díky svým prudkým svahům padajícím do údolí Labe a Ploučnice i kvůli geologickým rozdílům v podloží náchylná k sesuvům. Sopečné kupy a kužele tolik typické pro České středohoří zde chybí. Ty jsou charakteristické pro podcelek Milešovské středohoří.

Hluboké labské údolí bylo vymodelováno během vyzdvižení celého Českého středohoří. Geologicky vůbec nejstarší částí evropsky významné lokality Porta Bohemica představuje samotná Brána Čech mezi obcemi Malé a Velké Žernoseky, Libochovany a Litochovice.

Kamenná moře v Průčelské roklí

V období čtvrtohor formuje podobu údolí Labe hlavně eroze. Postupně docházelo ke zvětrávání skal a zároveň k ukládání nadroleného materiálu. Vznikala i známá kamenná moře. Třetihory nám zanechaly svůj odkaz v podobě naleziště fosilií. Díky nim tak můžeme nahlédnout do vzdálené historie této oblasti. Druhohory jsou zase zastoupeny mořskými usazeninami.

Geologie a klima spolu souvisí

Labe se na území evropsky významné lokality Porta Bohemica místy zařezává i stovky metrů hluboko. Také strmost svahů je opravdu úctyhodná. Pro lepší představivost, sklon je často větší než 45°. To je možné přirovnat k černým sjezdovkám.

Celá oblast má proto také značně rozmanité klimatické poměry. Z botanického hlediska tvoří labské údolí severní výběžek takzvaného českého termofytika, tedy oblast s výskytem teplomilné květeny. Některé zdejší rostliny mají dokonce centrum rozšíření až v oblasti Černého a Středozemního moře.

Vedle výhřevných skal a svahů tu však najdete i místa se zcela opačnými podmínkami. Chladná jsou především zalesněná boční údolí. Také místa, kde končí suťová pole, kterými proudí studený vzduch. Zde můžete vidět druhy, které se normálně vyskytují hlavně v severní Evropě a ve vysokých horách střední Evropy.

VÍTE, ŽE...

...nejníže položené místo evropsky významné lokality Porta Bohemica se nachází v Děčíně? Leží jen 124 metrů nad mořem. Nejvyšší bod najdete v blízkosti vrcholu Bukové hory v nadmořské výšce 662 m. Přitom průměrná nadmořská výška v České republice je 430 m.

Zjistěte více o geologii

Krajem slují a jeskyň

I když se České středohoří nemůže chlubit krápníky zdobenými krasovými jeskyněmi, i tady je mnoho zajímavých jeskynních útvarů. Občas se o nich mluví jako o slujích, což je knižní označení pro jeskyně.

Loupežnická jeskyně

Je nejdelší ze všech jeskyní a nachází se poblíž Velkého Března. Dohromady má asi 130 m chodeb. Vytvořila se v puklině ve vyvěřelé hornině trachytu. Protože uvnitř jeskyně neustále proudí teplý vzduch, půda v blízkosti vchodu ani v největší zimě nezamrzá. Jeskyně není veřejnosti přístupná, jde totiž o významné zimoviště chráněných netopýrů.

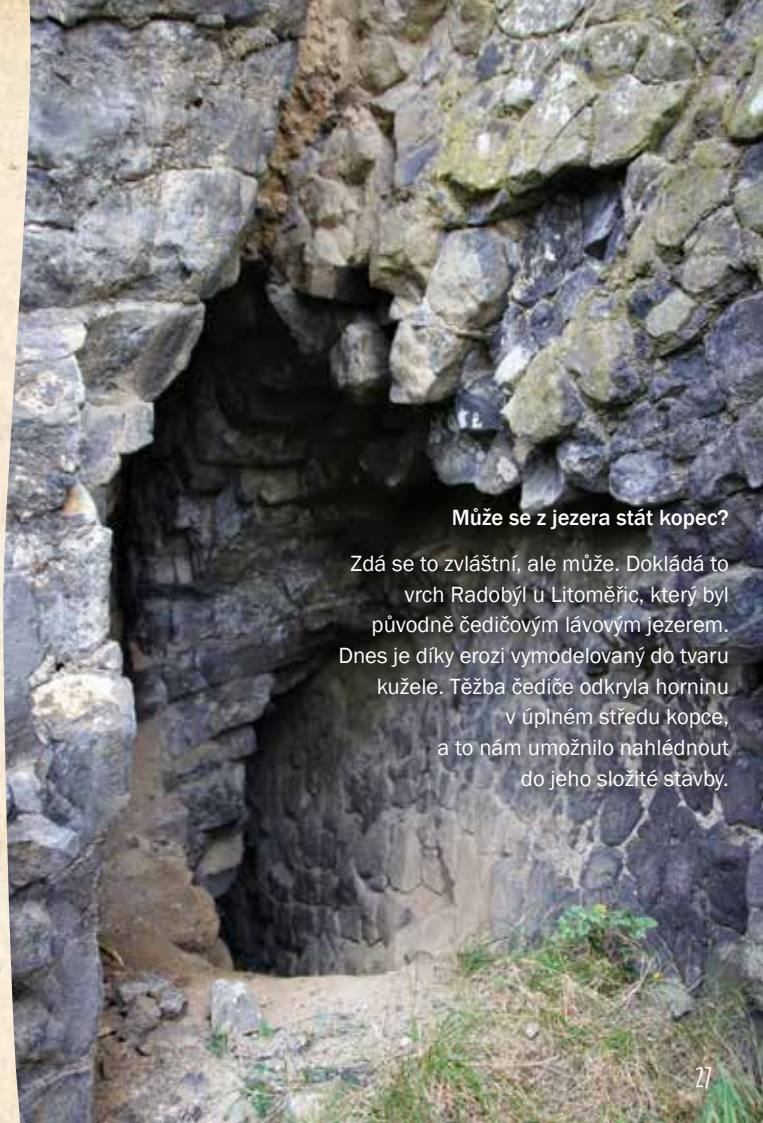
Puklinová jeskyně

Tato malá sluj leží na Bukové hoře a je oproti své sestře u Velkého Března výrazně kratší. Měří jen asi 7 metrů. Návštěvníci jí také někdy přezdívali ledová. Sníh a led se zde totiž často drží až do léta.

Jeskyně na Radobýlu

Na kopci Radobýl se v minulosti těžil čedič. Kvůli tomu jeho vrchol vypadá, jako by byl ukousnutý. Díky těžbě se na přelomu 19. a 20. století odkryla asi 10 metrů hluboká jeskyně, která tu kdysi vznikla pohybem svahu. Byly tu objeveny kosterní pozůstatky obratlovců z doby ledové. Odvážlivci do ní mohou nahlédnout, ale najít její vstup není lehké.

Jeskyně na Radobýlu

Může se z jezera stát kopec?

Zdá se to zvláštní, ale může. Dokládá to vrch Radobýl u Litoměřic, který byl původně čedičovým lávovým jezerem. Dnes je díky erozi vymodelovaný do tvaru kužele. Těžba čediče odkryla horninu v úplném středu kopce, a to nám umožnilo nahlédnout do jeho složité stavby.

Zed', kterou nikdo nepostavil, prameny vlasů navěky svázané do copu a varhany, které nikdy nezahrají.

Vrkoč

(národní přírodní památka)

Vrkoč leží asi 3,5 kilometru od centra Ústí nad Labem. Pro návštěvníky je atraktivní kvůli jedinečné ukázce rozpadu čediče do více či méně pravidelných sloupců. Tento skalní útvar trochu připomíná do copu svázané prameny vlasů. A copu se dřív říkalo vrkoč.

Čertova zed' u Suletic

Jedinečnost dvou skalních útvarů nazývaných Čertova zed' spočívá ve směru uložení sloupců varhan. Jsou totiž netypicky uspořádané vodorovně, navíc jsou docela krátké. Vypadají, jako by je na sebe někdo poskládal. I v tomto případě jde o dílo přírody.

Panská skála

(národní přírodní památka)

Asi nejznámější skála s čedičovými sloupci, připomínající varhany, je Panská skála. Najdete ji nedaleko obce Prácheň poblíž Kamenického Šenova. Milovníci starých českých pohádek si určitě vzpomenou, že se jako přírodní kulisa objevila v pohádce Pyšná princezna.

Vrkoč

Čertova zed' u Suletic

Panská skála

V. CO OHROŽUJE ÚDOLÍ LABE

České středohoří je krajina po staletí utvářená člověkem. Některé zásahy vnesly do krajiny pestrost, jiné naopak. Třeba intenzivní, průmyslová činnost tu zanechala trvalé jizvy. Zdejší přírodě ale neprospívá ani to, když se přestane hospodařit úplně. Rada míst a mnoho druhů se totiž bez naší péče neobejdou. Důležité je zvolit správnou míru a způsob.

Pro krajinu labského údolí byly až do 50. let minulého století typické sady, vinice a polnosti, o které se pravidelně pečovalo. Po odsunu německého obyvatelstva po 2. světové válce zůstala velká část pozemků zemědělsky nevyužitá. Zaniklo také několik obcí v kopcích nad řekou. S nástupem nového politického zřízení v roce 1948 se situace ještě více zhoršovala. Velká zemědělská družstva neměla zájem hospodařit na malých a často nepřístupných polích. Po roce 1989 byla zemědělská výroba pro špatnou výnosnost utlumena definitivně. Otevřená místa, která se dříve udržovala pravidelným kosením a pastvou, začala zarůstat lesem. I tento zdánlivě neškodný a přirozený proces znamenal ohrožení pro mnoho druhů, které ke svému životu potřebují louky, holé stráně nebo sady či prosvětlené skupiny stromů. Problémů způsobených neuváženou lidskou činností je tady ale mnohem víc. Údolí Labe zatěžuje těžba, průmysl, infrastruktura i problematické stavební projekty.

Areál SETUZY v Ústí nad Labem

Průmysl

Dostatek vody, pravidelná lodní doprava i napojení na železniční uzly umožnilo podél řeky Labe v minulosti vybudovat množství průmyslových závodů. Do regionu sice přinesly nemalé bohatství, přispěly ale často k nevratnému ničení přírody ve svém okolí. Největší výrobní závody leží v Lovosicích, Ústí nad Labem, Povrlech a v Děčíně. Jejich vznik se datuje do 19. století. Některé z těchto továren už ale zanikly, omezily nebo změnilly své výrobní procesy. To vedlo k celkovému zlepšení stavu ovzduší a vody v celé oblasti. Škodlivé látky jsou však v některých částech Labe uloženy dodnes.

Těžba

V oblasti Českého středohoří se díky geologickému původu nacházejí naleziště neobyčejně kvalitního kamene. Hlavně ve stavebnictví je po něm stále velká poptávka. Vysoký počet lomů tak ve zdejší krajině a v jejích dominantách zanechal nesmazatelné stopy. Navždy poznamenal její celkový vzhled. Proces těžby kamene zároveň vede k ničení životního prostředí mnoha druhů. Další problémy způsobuje i vysoká prašnost a hluchost těžebních provozů, které navíc narušují stabilitu podloží. Když dojde k zásahům do významných vrcholů nebo k likvidaci původních lesů, může to v budoucnu nepříznivě ovlivnit místní klima.

Z opuštěných lomů se ale někdy stanou oblíbené turistické cíle. Třeba proto, že se těžbou odkryly zajímavé geologické útvary. Nezřídka také nabízejí „náhradní“ prostor pro život pionýrských druhů, které holé plochy bez vegetace osidlují jako první. V běžné krajině jim totiž často chybí prostor, který nalézají právě na takto člověkem radikálně přeměněných územích. Za určitých okolností tedy mohou být i taková místa přírodně cenná.

Doprava

Tlak dopravy je značný a stále se zvyšuje, stejně jako snahy na propojování jednotlivých způsobů dopravy. Po obou březích řeky vedou významné železniční tratě. Intenzivní je i automobilová doprava. I když lidé Labe od 19. století kvůli dobré splavnosti neustále upravovali, původní podoba dolního toku od Masarykových zdymadel v Ústí nad Labem je stále čitelná. Zdejší příroda si tak uchovala svou krásu i rozmanitost. Právě díky tomu se jí dostalo mezinárodní ochrany.

Labe si tak ve svém středním toku jako jedna z mála středoevropských řek zachovává, alespoň částečně, svůj přirozený charakter. Řeka zde v závislosti na počasí pravidelně klesá a stoupá. Tyto podmínky ke svému životu potřebuje mnoho zdejších druhů. Přesto existuje velký tlak na výstavbu dalšího jezu u Děčína. Regulace řeky by vedla k přerušení přirozených migračních cest pro vodní živočichy. Jedním z nich je třeba losos obecný. Také by zničila prostředí říčních náplav, které jsou domovem kriticky ohroženého drobnokvětu pobřežního. Změna vodního režimu v této oblasti by tak znamenala ztrátu cenného a mezinárodně chráněného území.

Aktivní kamenolom
na Mariánské skále

Opuštěný lom v Dobkovicích

Průmyslové komplexy v blízkosti
Žernoseckého jezera

Doprava nadměrného
nákladu po Labi

Dopravní uzly na břehu Labe

Technické památky Českého středohoří

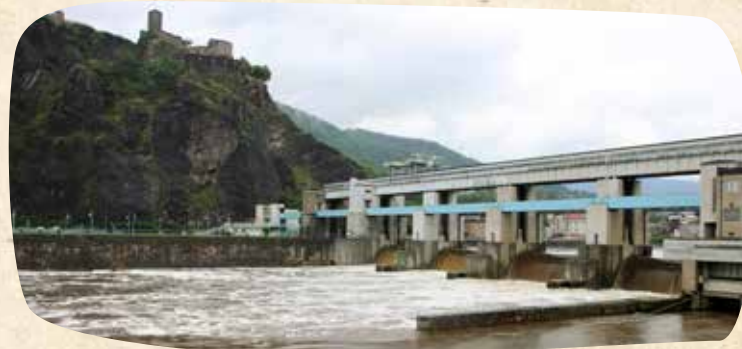
Parní vodárna Střekov

Ve vodárně se nachází původní parní kotel a parní stroj, který je i dnes schopný provozu. Je součástí většího celku Zubrnické museální železnice, která nabízí stylizovaný pohled do historie železniční dopravy počátků minulého století. Určitě stojí za návštěvu každému, kdo obdivuje vlakovou dopravu.

Meteorologická stanice Milešovka

Nejstarší českou horskou meteorologickou observatoř najdete na vrcholu královny Českého středohoří. Stanice sice není veřejnosti běžně přístupná, sama Milešovka ale nabízí dechberoucí výhledy do okolní krajiny vyhaslých sopek. A když je inverze, promění se hora v ostrov uprostřed mračného moře.

Kdo nebo co zvedá hladinu Labe?

Pod hradem Střekov v Ústí nad Labem stojí další technická památka. Je to poslední a největší vodní dílo na labské cestě na českém území – Masarykovo zdymadlo. Hladinu Labe zvedá téměř o 10 metrů a umožňuje tak plavbu dopravních lodí v horních pasážích řeky. Vytvořila se tu tak téměř 20 km dlouhá vodní nádrž, která se z velké části využívá také k rekreaci. Zdymadlo má vlastní vodní elektrárnu a rybí přechod. V případě Masarykových zdymadel je však průchodný jen z části. Představuje tak značnou bariéru pro živočichy migrující mezi Severním mořem a naším vnitrozemím. Zlepšením průchodnosti zdymadel se aktivně zabývá Agentura ochrany přírody a krajiny ČR.

VI. JAK PEČUJEME O EVROPSKY VÝZNAMNOU LOKALITU PORTA BOHEMICA?

Péče o rozsáhlé území evropsky významné lokality Porta Bohemica je v současné době zajišťována pomocí projektu LIFE České středohoří, který připravila Agentura ochrany přírody a krajiny ČR. Zdejší cenná příroda s různými typy přírodních stanovišť, výskytem mnoha vzácných a chráněných druhů potřebuje často odlišné přístupy a praktická opatření. Vždy ale musí respektovat způsoby tradičního lesnického a zemědělského hospodaření, které měly na vývoj tohoto území v minulosti pozitivní vliv.

V lesích je důležité podpořit návrat přirozených a původních druhů listnatých dřevin, jako je jeřáb břek, hrušeň polnička, třešeň ptačí, lípa, dub, buk a další. Majitele pozemků projekt motivuje k citlivějším způsobům hospodaření a k výsadbě členitějších porostů, které napomáhají ke zvýšení druhové bohatosti. Čím pestřejší krajina totiž je, tím více druhů v ní žije. Důležitá je také dostatečná ochrana proti poškození nově vysázených stromů zvěří. Při hospodaření v lesích se nesmí zapomínat ani na význam odumírajícího nebo už mrtvého dřeva. Mrtvé a v lese ponechané stromy poskytují úkryt i potravu řadě organismů, hlavně bezobratlých nebo hub.

Při péči o nelesní stanoviště, třeba o louky, se využívá hlavně pravidelné kosení šetrnou mechanizací nebo postaru, tedy ručně. Seč se provádí mozaikovitě, některé části louky se nechají nepokosené. Je také potřeba ji časově naplánovat tak, aby neprobíhala v době, kdy třeba hnízdí luční ptáci nebo se v trávě ukrývají mláďata laní. Pokosená tráva i vrstva stařiny se musí ručně shrabat. Umožní to lépe se uchytit a vyklíčit těm druhům rostlin, které by v konkurenci silnějších druhů neobstály.

Na některých místech probíhá také volná pastva dobytka, především ovcí a koz, nebo jejich smíšených stád. I pastvu je ale potřeba dobře načasovat. Na konkrétních rostlinách jsou totiž závislé různé druhy hmyzu, třeba denních motýlů. Kdyby je ovce nebo kozy vypásly, housenky těchto druhů by se neměly čím živit. Kromě pastvy se provádí také odstraňování nežádoucích náletových dřevin.

Mimo projekt LIFE České středohoří zajišťuje Agentura ochrany přírody a krajiny ČR v údolí Labe výsadby původních topolů černých. Cílenými zásahy se snaží o omezení invazních rostlin – křídlatek a netýkavek žláznatých. S podporou veřejnosti také organizuje pravidelné úklidy odpadků na břehu řeky.

Extenzivní pastava ovcí

Likvidace porostu akátů v okolí Kalvárie

Úklid dřevní hmoty za pomoci techniky

Nepustit les kam nepatří

To, že příroda postupně zarůstá, je přirozené. Tomuto procesu se říká sukcese. Louky, bývalé nebo stávající pastviny, skalní stepi a travnaté stráně jsou ale zarůstáním nálety různých druhů keřů a stromů ohrožené. Stejně jako druhy, které jsou na bezlesí závislé a jinde žít nedovedou.

Otevřené plochy nejčastěji zarůstají trnkou, svídou, šípkou, hlohy, ale i jasany nebo geograficky nepůvodními druhy dřevin, jako jsou trnovník akát, pajasan žláznatý, pámelník bílý, škumpa, šeřík a další. Ty se navíc dokážou šířit rychleji než původní druhy, kterým tak pomalu mizí životní prostor. Na řadě míst se proto náletové dřeviny vyřezávají. Kvůli těžkému terénu jde ale o dost náročnou práci. Navíc některé dřeviny mají schopnost rychle zmlazovat, a to vyžaduje opakování celé akce.

Občas je třeba speciální péče

Kromě těchto základních způsobů péče o lesní a nelesní prostředí využíváme ještě další metody aktivní ochrany přírody. Často jsou zaměřené na pomoc konkrétním chráněným druhům. Jde například o obsekávání trsů chráněných druhů rostlin, výsev živných rostlin pro vývojová stadia hmyzu, citlivé ruční odstraňování nepůvodních druhů, narušování travního drnu nebo povrchu půdy kvůli podpoření konkurenčně slabých nebo pionýrských druhů rostlin. Dále i záchranné pěstování vybraných druhů s cílem posílit jejich výskyt v přirozeném prostředí. Provádí se i přenos ohrožených druhů, pokud hrozí zánik jejich přirozeného stanoviště.

Záchranné programy

Vedle obecně vymezených činností existují také speciální záchranné programy nebo regionální akční plány pro vybrané rostliny a živočichy. Přípravuje je Agentura ochrany přírody a krajiny ČR. Na území Českého středohoří probíhá regionální akční plán pro okáče skalního a vyskytují se zde i druhy, pro které se realizuje celostátní záchranný program – koniklec otevřený, zvonovec liliolistý, hořeček mnohotvarý český, hořeček nahořklý, hořeček drsný Sturmu, sýček obecný a sysel obecný. Regionální pracoviště CHKO České středohoří se také podílí na záchranném programu pro hvozdík písečný český na lokalitě Kleneč. Tyto kriticky ohrožené druhy se na našem území ocitly na pokraji vyhynutí a bez zajištění záchranných zásahů by z naší přírody mohly nadobro zmizet.

Oheň, který neškodí

Vypalování je prastará metoda, dříve využívaná lidmi k odlesňování krajiny a získávání nové zemědělské půdy. Vypalovalo se nejčastěji v zimě, oheň odhalil půdu a popel ji obohatil živinami na jaro. Vypalování se ve své historické podobě dnes už nepoužívá, i když v zahraničí se k této metodě v některých případech opět navrací, především kvůli likvidaci stařiny nebo náletů.

Seč Pokusné vypalování

Přečtěte si více o metodách, kterými pečujeme o České středohoří

KRAJINA KONTRASTŮ

Kromě nepřístupných a člověkem málo dotčených míst s cennou přírodou najdeme v labském údolí i místa člověkem zcela přeměněná. Nejde jen o kamenolomy, průmyslové komplexy a rozpínající se města, ale i o samotnou řeku. Ta je od Ústí nad Labem směrem do vnitrozemí spoutaná různými vodními díly. Přírodní krásy údolí ale právem zasluhují naši pozornost. Málomocné místo v České republice totiž zahrnuje tak rozmanitou a dynamickou krajinu. Údolí Labe v Českém středohoří je po právu vnímáno jako významné přírodní i kulturní dědictví Ústeckého kraje.

PŘÍRODA JE NAŠE DĚDICTVÍ I BUDOUCNOST

www.facebook.com/lifeceskestredohori

www.lifecs.cz

www.nature.cz

Ministerstvo životního prostředí

Vydala AOPK ČR, RP SCHKO České středohoří v rámci projektu LIFE16 NAT/CZ/000639 financovaného Evropskou komisí a Ministerstvem životního prostředí.

Za obsah odpovídá Agentura ochrany přírody a krajiny ČR. Obsah nereprezentuje názor MŽP a EK. **I Text:** O. Nitsch, V. Vlačíha a kol. **I Foto:** Archiv AOPK ČR, Archiv CHKO ČS, P. Bauer, L. Benešová, J. Bělohoubek, L. Čolobentičová, V. Hlaváč, M. Křištof, O. Nitsch, M. Portěš, P. Slavík, V. Sojka, K. Tremlová, V. Vlačíha, M. Vlček.

Grafická úprava: Zita Nielsen **I Kresby:** J. Szedlák **I Editor:** M. Kužel, L. Záhorová, K. Šulová

ISBN: 978-80-7620-100-2 | Vydání první | Praha 2022 | Náklad: 2000 ks **I Tisk:** UNIPRESS spol. s r.o.